

Az európai kultúra keresztény gyökerei és a katolikus egyetemek

ERDŐ PÉTER*

Az Európai Unió Alkotmány szerződésének bevezetőjében a kereszténység említésének szükségességéről és alkalmosságáról szóló viták – függetlenül a kereszténységre utaló forma beiktatására irányuló erőfeszítések sikertelenségétől – elmélyült reflexiót váltottak ki a katolikus vallás szerepével kapcsolatban földrészünk népeinek életében.

A szó szoros értelmében vett felekezeti állam kontinensünkön ma már igen nagy ritkaság. Ebben az értelemben majdnem minden európai állam valamilyen módon el van választva a vallásoktól. Amikor azonban konkrét kérdésekben való törvényhozásról van szó, megnő az igény arra, hogy valamilyen kritériumot találjunk, valamilyen erkölcsi alapelvet, egy olyan értéket, amelyet jogilag védelmezni lehet. Mielőtt az értékekről szóló fejtegetésbe fognánk, röviden reflektálnunk kell az állam és a vallás kapcsolatára. Igaz, hogy az európai államok általában nem felekezeti, nem vallási államok, de ugyanígy igaz az is, hogy az állam egy bizonyos jogi struktúrát jelent, sőt talán a társadalom jogi kifejezésének is tekinthető. Ez legalábbis azokra az országokra érvényes, amelyek valódi és nem csupán névleges szuverenitással rendelkeznek. A nem szuverén országokban ugyanis lehetséges, hogy a jog egy másik társadalom szerkezetét, igényeit tükrözi. A társadalom viszont elválaszthatatlan a kultúrától. Természetesen a kultúrának is többféle meg-

* Bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem volt rektora (1998–2003)

határozása lehetséges. A II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű pasztorális rendelkezésében egyfajta meghatározást kínál, amikor pontosítja azokat a jelentéseket, amelyekben a kultúra szót használja. „A kultúra általános elnevezésével – írja a konstitúció 53. pontja – mindazokat az eszközöket jelöljük, amelyekkel az ember sokrétű lelki és fizikai adottságait megnevesíti és kibontja; amelyekkel hatalma alá igyekszik vonni magát a kozmoszt a tudás és a munka segítségével, emberibbé teszi a társadalmi életet mind a családban, mind az egész polgári társadalomban a szokások és az intézmények fejlődése révén; végül, az idők múlásával műveiben kifejezi, közli és megőrzi a nagy tapasztalatokat és szellemi törekvéseket, hogy azok sokak, sőt az egész emberi nem haladására szolgáljanak. Következésképpen a kultúrának szükségképpen van történelmi és társadalmi vonatkozása, és a kultúra szó gyakran szociológiai és etnológiai jelentést hordoz.”

Az értékek és a vallás

Ennek a meghatározásnak az alapján lehetségesnek tűnik úgy felfogni a kultúrát, mint olyan tényezőt, amely az emberi közösség egységét és így mélyebb értelemben a közösség rendjét garantáló és megvalósító tényező. Ha az urbanisztikai szerkezet, az építészet, a művészet, a zene, a konyhaművészet, az ünnepek, az emberi élet nagy pillanatainak, így a születésnek, egy emberpár közös élete kezdetének – melyet ma is minden eltérő értelmezés ellenére házasságnak merünk nevezni – vagy az emberi halálnak a méltó és ünnepélyes átélése szerves egységet alkotnak, akkor joggal beszélhetünk kultúráról. Minden kultúra középpontjában rendező elvként ott találunk egy világképet, egy erre épülő világnézetet, mely általában éppenséggel valamely vallás. Európa tele van keresztény templomokkal. Az év és a hét ritmusa a keresztény szemléletet és a keresztény liturgiát tükrözi. A falvak és a városok tele vannak a keresztény művészet emlékeivel. Nem csupán az ilyen képeken és szobrokon szereplő jelenetek és személyek származnak a Szentírásból, de gyakran ezeknek a műveknek a történelmi összefüggése és gyakorlati funkciója is a katolikus vallásosság megnyilvánulása. Nemcsak a templomok fejezik ki a vallásos életet, hanem gyakran a köztéri szobrok és oszlopok is, amelyeket azért emeltek, hogy egy fogadalmat teljesítsenek,

vagy a közösség hálóját fejezzék ki Istennek azért, hogy megszabadultak egy járványtól vagy más veszedelemtől. Mindez semmiképp sem jelenthet nosztalgikus vágyakozást egy olyan vallás iránt, amelyben már nem hiszünk, nem lehet ok arra, hogy úgynevezett „kulturális katolicizmust” kínáljunk fel a társadalomnak, vagyis a katolikus vallás olyan haszonelvű megközelítését, mely a vallást csak azért tartja szükségesnek, hogy kulturálisan megerősítse a társadalmat. A hiteles személyes hit nélkül a vallás pusztán kulturális formája még azt a szerepet sem képes betölteni, amelyet társadalmi-politikai okból szeretnének tulajdonítani neki.

A katolikus meggyőződés szerint, de egészséges filozófiai megfontolások alapján is elmondhatjuk, hogy az értékek nem alkotnak külön szektort, mely a valóság többi részétől el volna szigetelve. Az érték ugyanis olyan minőség, mely mindig valamilyen relációt, mindig valamilyen viszonyt jelöl. Egy dolog kereskedelmi értéke egy bizonyos pénzüsszeggel fejezhető ki. Más dolgokról azt mondhatjuk, hogy azért van értékük, mert egy személy egészségének javára válnak, vagy kényelmét, gyönyörűségét, jólétét szolgálják egy vagy több embernek. Mindig valamilyen relációról van szó. Az ember társadalmi viselkedésének tipikus értékei azokra a hatásokra vonatkoznak, melyeket az emberi cselekvések gyakorolnak a közösség életére a jelenben vagy a jövőben. Egyesek azt mondják, hogy a történelem főszereplőinek bizonyos tetteit majd a történelem fogja megítélni, az emberiség történelmének ítélőszéke előtt lesznek elbírálhatók. De mennyit ér az egész emberiség? Mennyit ér az egész történelem? Van értelme, van értéke? Manapság egyes viselkedési formákat igen negatívan minősítenek, mert károsítják a környezetet, pusztítják a természetet. De miért olyan értékes a természet és a környezet? Bizonyára azért, mert a környezet a mi világunk, ez az a tér, ahol az emberiség él. A környezet értéke tehát összefügg az emberiség értékével. De éppen amikor arra keresünk alapelvet, hogy az egész világmindenség értékét meghatározzuk, vagy felfedezzük, beleütközünk a transzcendencia kérdésébe. Ha az univerzumon kívül nincs más valóság, hogyan tekinthetjük értékesnek ezt az univerzumot? Pusztán úgy, hogy az emberhez viszonyítjuk? Az emberiség az univerzumon belül helyezkedik el. Hogyan térhetünk ki egy térben és időben magára hagyott, magányos emberiség szomorú víziója elől? Ennek a félelemnek vagy szomorúságnak az alapján érthetjük meg azt az

olykor lelkes, szinte fanatikus vagy kétségbeesett keresést, mely kapcsolatba akar lépni más, földön kívüli kultúrákkal, más értelmes lényekkel.

A Biblia elbeszélése szerint az egész világ és maga az ember is Isten teremtménye. Annak a másik valóságnak a léte, amely meghaladja az univerzumot, értéket és értelmet ad minden teremtménynek. Az egyedi és közösségi emberi létezés küldetés-jelleget kap, fontos feladatként jelenik meg. A híres osztrák pszichológusnak, Alfred Adlernek immár klasszikussá vált véleménye szerint sok pszichológiai jelenség mögött az a fő tendencia vagy szükséglet fedezhető fel, hogy fontosnak érezzük magunkat. Aki nem érzi magát fontosnak és hasznosnak senki számára, az nem látja már értelmét és értékét a saját életének sem.

Ezért amikor értékekről szólunk, nem teljesen elvont és a létező valóságoktól elkülönült minőségekről beszélünk. Az olyan értékek, amelyek hermetikusan el lennének szigetelve egymástól és a valóság többi részétől, nem vívhatnák ki megbecsülésünket, hiszen éppen az alapjuk hiányozna. Amikor Max Weber a 20. század elején azt írta, hogy az olyan értékek, mint a jó, az igaz, a szép és a szent semmilyen kapcsolatban sincsenek egymással, úgy tűnik, hogy a kérdés felszínén maradt, és figyelmen kívül hagyta az értékek lényegét, vagyis azt, hogy azok egy reláció hordozói és kifejezői. Manapság úgy beszélni értékekről, hogy nem jelöljük meg alapjukat, nem utalunk arra a végső, transzcendens valóságra, amely egyedül értékessé teheti az összes többi valóságokat, nem lehet elegendő ahhoz, hogy optimizmust adjunk az egyennek és kohéziót, összetartást a társadalomnak. És főként – eltekintve a pszichológiai és társadalmi funkciójuktól – az igazi értékek feltételezik, hogy az egész univerzumnak van valamiféle értéke, és így feltételezik az isteni valóságot. Ebben az értelemben az értékek Európája is feltételez egy világnézetet, egy vallást, vagy több vallást, egy bizonyos – kifejezett vagy bennefoglalt – istenismeretet.

Katolikus hitünk túlmegy Isten és a teremtés létének felismerésén, és úgy szemléli a világot, mint megváltott világot, amelyben már működnek Isten országának erői. Az ember hivatása az üdvösség és az a boldogság, amelyben az emberi természet Krisztus személyében máris részesült.

Ha az értékek relációt fejeznek ki, ha alapjuk az Istenhez való viszony, akkor ez a viszony minden személyt és minden dolgot értékessé tesz. Aki

hisz Istenben, aki szereti Őt, az tudja értékelni önmagát és az őt körülvevő világot. Tiszteletben tartja a környezetet, képes arra, hogy felelősen viselkedjék. De tudja értékelni az összes többi embert is. A hit és a vallás – különösen az isteni kinyilatkoztatáson alapuló vallás – olyan erők, amelyek személyes és közösségi kapcsolatokat építenek. Krisztus legfőbb parancsa a szeretet. Isten és az embertárs szeretete. Bizonyos, hogy a többi emberek méltósága, nagysága, értéke elismerésének alapja főként az, hogy Istent elismerjük minden dolog léte és értéke forrásának, vagyis „menny és föld” teremtetőjének. A mások iránti keresztény szeretet sajátossága, úgy tűnik, éppen az ellenszerezetben érhető tetten. Jézus arra hív fel, hogy mindenkít olyan nagylelkűen szeressünk, mint ahogyan maga Isten szeret minket. De hogyan szerethetjük mi az ellenségeinket? Mi nem vagyunk sebezhetetlenek, mint Isten, nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne védekezzünk, és ne védjük meg azokat, akik közel állnak hozzánk. Szükségünk van a földi javakra is, hogy életben maradjunk. Nem jelenti azt az ellenszerezet, hogy az ellenség személyének értékét többre kell becsülnünk, mint a saját értékünket? Mindez megoldódik Krisztus megváltó művének fényében. Ugyanis a mi életünk is örök érték. Ha nem végződik minden a földi halállal, akkor megengedhetjük magunknak, hogy utánozzuk Isten nagyvonalúságát. Ez a keresztény látásmód pedig szükségképpen befolyásolja a személyes kapcsolatokat a családban, a helyi közösségben, de az egész társadalomban is. És ezt el kell ismernünk minden gyengeségünk ellenére és minden hiba ellenére, amit a hívő emberek a történelem során elkövettek.

A katolikus egyetemek szerepe

A kommunizmus összeomlása után sok országban szükségét érezték a Katolikus Egyház ébredésének és annak, hogy megújuljon szolgálata a társadalomban. II. János Pál pápa az *Ex corde Ecclesiae* kezdetű apostoli rendelkezésében emlékeztetett arra a szerepre, amit ebben a szolgálatban a katolikus egyetemeknek be lehet és be kell tölteniük. Ezeken az egyetemeken a kutatás szükségképpen azt is célul tűzi ki maga elé, hogy integrálja ismereteinket; dialógust valósítson meg a hit és az ész között; ismereteinket etikai érzékenységgel és teológiai perspektívával párosítsa.

Úgy tűnik ugyanis, hogy a legnagyobb akadály, mely a világ és az ember problémáinak szintetikus látását gátolja, ma éppenséggel a gondolkodás felületessége, a hallgatóságos lemondás arról a lehetőségről, hogy megismerjük az igazságot, hogy objektív igazságokat ragadjunk meg. Úgy tűnik, hogy egy bizonyos gyenge gondolkodás, mely gyakran gyökeres szubjektivizmus jellegét ölti, kétségbe vonja magát az embernek azt a képességét is, hogy bármilyen valóságról objektív értékű ismeretet szerezzen. És a világról való szükséges ismeretek nélkül hogyan képes az emberi közösség sikerrel küzdeni és dolgozni a saját túléléseért? A vallás komoly tanulmányozása erősíti az összes többi tanulmányok szintetikus értékét, és valóban hasznossá teszi azokat a gyakorlat számára, pontosabban szólva az élet számára.

A katolikus egyetemenk egyre inkább figyelemmel kell kísérnie a mai világ kultúráit, de az Egyházon belül létező különböző kulturális hagyományokat is oly módon, hogy előmozdítsa az állandó és gyümölcsöző párbeszédet az Evangélium és a mai társadalom között. Azok között a kritériumok között, amelyek egy kultúra értékét jellemzik, első helyen szerepelnek az emberi személy iránti érzék, a személy szabadsága, méltósága, felelősségtudata és nyitottsága a transzcendens felé.

A katolikus egyetemek azon igyekeznek, hogy megkülönböztessék, és helyesen értékeljék a modern kultúra törekvéseit és ellentmondásait, hogy alkalmasabbá tegyék azt a személyek és a népek integrális fejlődése számára. Különösen is indokolt megfelelő tanulmányokkal és kutatásokkal elmélyülten tanulmányozni azt a hatást, amelyet a modern technológia, főként pedig a tömegtájékoztatási eszközök a személyekre, a családokra, az intézményekre és a modern kultúra egészére gyakorolnak. Védni kell a hagyományos kultúrák azonosságát, segíteni kell őket, hogy befogadják a ma aktuális értékeket, de ne áldozzák fel saját örökségüket sem, mely gazdagságot jelent az emberiség egész családjá számára. A pápai tanításból kiindulva megfigyelhetjük, hogy a globalizáció ma már különösen is jellemzi a tudományos életet és a felsőoktatást. Egyfelől nagyon igaz, hogy a tudomány egyetlen, és az egész emberiség közös kincsét kell, hogy alkossa, másfelől az egyes emberi kultúrák és az egyes népek az Isten által teremtett világ gazdagságához tartoznak.

Azzal kapcsolatban, hogy mit jelent a gyakorlatban a hit alapján erre a szintézisre törekedni, és hogy ennek milyen társadalmi funkciója van, le-

gyen szabad éppen a Pázmány Péter Katolikus Egyetem friss tapasztalataira hivatkoznom, hiszen ezt az egyetemet alig két évvel az *Ex corde Ecclesiae* kezdetű apostoli rendelkezés kihirdetése után alapították.

Kinek van szüksége a katolikus egyetemre? Sokaknak van szüksége rá. Sok értelmiségi ebben az országban azt várja egyetemünktől éppúgy, mint a Károli Gáspár Református Egyetemtől is, hogy olyan értelmiséget képezzen a jövő számára, amely alapmagatartásában különbözik a kommunista időkben képzett értelmiség elterjedt szemléletétől és magatartásától. Ezt a reményt tiszteletben kell tartani, de a katolicizmus nem kapcsolódik közvetlenül semmilyen párthoz, és semmilyen konkrét politikai vagy társadalmi programhoz. Minden karunkon oktatjuk az Egyház társadalmi tanítását, mégpedig a tanítóhivatal dokumentumai szerint, de ezeket az elveket tökéletesen egyetlen konkrét politikai erő sem váltja valóra, bár természetesen lehetnek olyan csoportok, amelyek jobban hangsúlyozzák azokat az elveket, melyeket alapvetőnek tartunk, így például az élet és a család tiszteletét.

Van azonban egyetemünknek egy másik sajátos jellemzője is, mely nagy reményt kelthet a társadalomban: lehetőséget nyújt ugyanis arra, hogy az értékeket egyfajta hierarchiába rendezzük. Az ilyen szemlélet pedig alkalmas a volt kommunista országokra olyan jellemző erkölcsi úr betöltésére. Ez az úr, amely a nyugati kultúrában is jelen van, mely magát valamikor kereszténynek nevezte, egészen a felvilágosodás koráig vezethető vissza. Minden kultúra középpontjában – mint fentebb bemutatuk – valamilyen világnézet, sőt vallás áll. A szekularizáció európai kultúránkat eltávolította vallási alapjaitól. Ez a folyamat nem volt teljes, amíg az államok, az alkotmányok és magának a társadalomnak az általánosan elfogadott viselkedési szabályai nem kerültek ellentétbe az úgynevezett természetjoggal, mely az európai köztudatba nagyrészt a keresztény erkölcsi értékek alapján épült be.

Mára a helyzet megváltozott. A természetjogot kétségbe vonják, illetve nem fogadják el mint az alkotmányok alapját. Maguk a nemzeti alkotmányokban és a nemzetközi dokumentumokban található emberi jogok sem világosak többé, és az emberek általában nincsenek tudatában annak, hogy mi indokolja ezeket a jogokat. Az élethez való jog például már nem rendelkezik olyan jelentéssel, amelyet mindenki egyaránt osztana. Ugyanígy utalhatnánk más szabadságjogokra is. A volt kommunista országok egyes politi-

kai és kormányzati csoportjai szerint ez a helyzet már olyan méreteket öltött, hogy fenyegeti az államok és társadalmak életéhez szükséges minimális erkölcs alapjait is. Ezért sokan kérik az úgynevezett történelmi egyházak segítségét, vagy általában a vallásokét, hogy azok adják vissza a társadalomnak az értelmességbe vetett hitet és az erkölcsiséget.

Mivel egyes országoktól eltekintve a volt kommunista országok általában még szekularizáltabbak, mint a nyugatiak, és bennük a szekularizáció is brutálisabb, erőszakosabb formában jelentkezett, ezért más a politikai tényezők és a közélet felelőseinek reakciója is: sokan erőteljesebben és világosabban kérik, szinte követelik az egyháztól, hogy újra alapozza meg erkölcsileg a társadalom életét. Bárhogyan is álljon a dolog, ez a kihívás nagyon ígéretesnek tűnik a nyugati kultúra egészének fejlődése szempontjából. Fontos azonban, hogy ne feledkezzünk meg arról, hogy a katolikus hit egyetemes üzenetet hordoz, amely éppen ezért nem kötődhet kizárólagosan egyetlen kultúrához sem. Az Evangélium örömhíre minden népnek szól, és ha úgy tűnik, hogy kultúránk elveszítette keresztény gyökereinek jelentős részét, ez azt jelenti, hogy ugyanazt a problémát találjuk magunk előtt, és ugyanazt a missziót kell vállalnunk, mint amit a világ minden más kultúrájával kapcsolatban. Ez pedig az inkulturáció örök témája, vagyis azé a képességé, hogy tanúságot tegyünk Krisztus Evangéliumáról a különböző kultúrák környezetében.